

**Науково-економічний
та суспільно-політичний
журнал**

Україна: Аспекти праці

Київ 2013

У номері:

ЛЮДСЬКИЙ КАПІТАЛ

- Т. КІР'ЯН.** Трудовий дохід як форма інвестицій у людський капітал (методологічний аспект).....3

ДОХОДИ ТА РІВЕНЬ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ

- С. РОМАНЮК.** Міжрегіональні диспропорції у доходах населення України.....10

- А. КУДІНОВА.** Постіндустріальна трансформація споживчого попиту і проблеми ринкових механізмів економічної координації16

УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

- Л. КОСТАКОВА.** Управління персоналом в контексті побудови регламентної системи управління витратами22

ПРОФЕСІЙНА ОРІЄНТАЦІЯ ТА ПІДГОТОВКА КАДРІВ

- М. ДРОЗАЧ.** Формування інноваційної моделі розвитку професійного навчання персоналу на виробництві28

ОПЛАТА ПРАЦІ

- Н. ІЛЬЄНКО, Ю. СПАСЕНКО.** Застосування прогресивних форм і систем оплати праці відповідно до сучасних вимог економічного розвитку України32

МОТИВАЦІЯ ПРАЦІ

- Р. НАЗАРИШИН.** Фундаментальні поняття мотивації як науки про мотивацію праці.....38

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

- І. ВЕРХОВОД, О. ЛЕУШИНА.** Соціалізація розподілу благ: досвід європейських країн і проблеми України43

НОВІ ВИДАННЯ

- М. КИМ, А. КИМ.** Средний класс в постсоветском обществе: социально-экономические критерии, структура, условия формирования.....51

Згідно з постановою Президії ВАК України № 1-05/3 від 8 липня 2009 р. журнал «Україна: аспекти праці» включено до переліку наукових фахових видань, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора й кандидата економічних наук (Бюлетень ВАК України, № 8, 2009 р.).

Соціалізація розподілу благ: досвід європейських країн і проблеми України

*Соціалізація розподілу:
проблеми української економіки*

І. ВЕРХОВОД,
кандидат економічних наук,

О. ЛЕУШИНА,
кандидат економічних наук

**Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького**

Досліджені питання суперечності між вимогами соціалізації розподілу благ і потребами підтримання глобальної конкурентоспроможності національного виробництва. Запропоновано критерій класифікації європейських країн за способом вирішення такої суперечності та обґрунтовано сферу застосування їхнього досвіду для формування державної політики доходів в Україні.

Исследованы вопросы противоречия между требованиями социализации распределения благ и необходимостью поддержания глобальной конкурентоспособности национального производства. Предложен критерий классификации европейских стран по способу решения такого противоречия и обоснована сфера применения их опыта при формировании государственной политики перераспределения доходов в Украине.

Investigated the contradiction between the demands of socialization of distribution the goods and the need to maintain global competitiveness of national production. A criterion for the classification of European countries by way of solving this contradiction is proposed and the scope of their experience to development policy of income redistribution in Ukraine is justified.

Ключові слова: розподіл, соціалізація, соціальне забезпечення, інститути перерозподілу доходів.

Постановка проблеми. У системі господарських цілей будь-якого суспільства умовно можна виділити дві групи. Перша група — це цілі, пов'язані з наближенням до межі виробничих можливостей суспільства (сучасна неокласична традиція формалізує умови повного використання виробничого потенціалу за параметрами «Парето-оптимуму»). Друга група — цілі, пов'язані з наближенням до справедливого розподілу, тобто забезпечення такого розподілу визначених благ між учасниками суспільного виробництва, який відповідатиме не лише вимогам економічної ефективності, а й морально-етичним принципам, соціально обумовленим пріоритетам, загальнолюдським цінностям, сприятиме гармонізації системи економічних інтересів та запобігатиме соціальним конфліктам. У сучасних умовах, коли виробничі можливості найбільш розвинутих суспільств забезпечують гідне життя своїм громадянам, проблеми поліпшення загальносуспільного добробуту все більше формуються не у сфері нестачі виробничих можливостей, а в нездатності суспільств раціонально та соціально справедливо розподілити результати їх використання.

Коли об'єктом економічного дослідження стають проблеми не максимізації виробничих результатів, а раціоналізації їх розподілу, шляхи поширення таких результатів на численні верстви населення, залучення всіх соціальних груп до участі в розподілі додаткових вигод

від економічного зростання до наукового обігу, необхідно ввести такий термін, як «соціалізація». Останній містить наукове відображення тих аспектів розвитку, що стосуються не накопичення виробничих можливостей, а перетворення їх на чинники зростання суспільного добробуту, аспектів, що характеризують здатність суспільства впроваджувати при розподілі принципи і пріоритети соціальної солідарності й справедливості. Відповідно, дослідження можливостей і обмежень застосування досвіду провідних країн щодо досягнення бажаної міри соціалізації розподілу в економічному регулюванні країн, що розвиваються, і, зокрема, України, стає однією з найбільш актуальних науково-прикладних завдань.

Аналіз останніх досліджень та виділення невирішеної частини проблеми. Тлумачення провідних тенденцій соціалізації розподільчих відносин в сучасних умовах до цього часу викликає наукові дискусії. Згідно із базовими положеннями теорії людського капіталу інформатизація та інтелектуалізація суспільної праці стають причиною утворення принципово нової системи диференціації доходів, за якої на пропорції розподілу доходів значно впливає вже не власність матеріальних ресурсів, а знання й здібності, затребувані сучасним ринком. При цьому, вважається, що ні зростання рівності розподілу доходів, ні збільшення чисельності середнього класу не належить до безпосередніх і закономірних результатів функціонування такої нової системи розподілу. Ця сис-

тема лише знімає обмеження, пов'язані з концентрацією власності на матеріальні ресурси, але не гарантує, що новими можливостями зможуть скористатись всі або хоча б переважна частина суспільства. Зокрема, люди, які не змогли вчасно опанувати затребувані економікою знання і навички, закономірно опиняться на нижчих щаблях соціальної ієрархії, потерпаючи при цьому як від майнової нерівності, так і від неспроможності скористатися тими вигодами людського капіталу, що пов'язані з раціоналізацією споживацької поведінки та зростанням комунікативних можливостей. Як зазначає Т. Стюарт, «тим не менше, невидима рука ринку рухає і ринком праці. Оскільки знання є головним джерелом вартості, варто очікувати, що вигоди одержуватимуть ті, хто працює головою, а всі шишки випадуть тим, хто цього робити не вміє»¹.

На думку прихильників цієї теорії, ознаки більшої соціалізації розподілу доходів, що мали місце в усіх провідних країнах протягом другої третини ХХ ст., є лише побічним результатом нової ієрархії чинників виробництва, і гармонізація економічних інтересів ні в якому разі не є закономірною. Більше того, набуття знаннями ролі провідного чинника виробництва зумовить нові конфлікти й нові чинники, що спричинять таку саме жорстку, як і раніше, боротьбу за доступ до критичних для забезпечення зростання ресурсів і таку саме високу диференціацію добробуту тих, хто в цій боротьбі виграє і програє.

Прихильники теорії соціалізації капіталу виходять з того, що зростання чисельності середнього класу та поліпшення життєвого рівня переважної маси населення стає закономірним результатом поєднання сучасної технологічної бази виробництва із конкурентним ринком і трансформацією таких інститутів ринкової економіки, як фірма, контракт, влада і власність. Отже і соціалізація розподілу доходів стає інтегральним результатом закономірної форми адаптації суб'єктів економіки до нового етапу розвитку техніки й організації виробництва, нового місця людини в технологічному процесі створення нової вартості. Зокрема, Л. Ерхард вважав, що ринкова конкуренція, яка підтримується та доповнюється прозорою соціально спрямованою політикою уряду, дозволить поєднати високі темпи економічного зростання із поширенням високих стандартів життя для всіх: «...Соціальний сенс ринкового господарства в тому і полягає, що будь-який успіх економіки, будь-яке досягнення раціоналізації, будь-яке підвищення продуктивності праці йде на благо всьому народу та слугує кращою задоволенню потреб споживачів»². В. Якубенко за-

значає, що інституціональні зміни в сучасному суспільстві перетворюють власність на джерело загальносуспільного добробуту, а працю — на форму самовираження і активної участі людини у формуванні ресурсних передумов життєзабезпечення індивіда і соціуму, відповідно, соціалізація розподілу закономірно стає чинником, а не перешкодою високих темпів економічного зростання³.

П. Кругман, К. Поланьї та деякі інші вчені наполягають на обмеженості перспектив розвитку суспільства, в якому розвиваються та домінують лише ринкові, капіталістичні інститути. Без необхідного «неринкового суспільного додатку» вартісні відносини перетворюються на джерело руйнування господарського потенціалу суспільства і спричиняють його деградацію. Наприклад, К. Поланьї акцентує увагу на необхідності паралельного розвитку як ринкових механізмів і поширення сфери вартісних відносин, так й інститутів, що забезпечуватимуть захист суспільства від абсолютного підпорядкування ринку, його фіктивній, нераціоналістичній за своєю природою владі: «Безсумнівно, ринки праці, землі й грошей є необхідними складовими ринкової економіки. Але жодне суспільство, навіть протягом найкоротших відтинків часу не витримає наслідків функціонування такої системи суто фіктивних цінностей, без відповідного захисту своїх людської і природної сутностей»⁴.

П. Кругман вважає, що існуючі тенденції соціалізації розподілу і перетворення факторних доходів на джерело добробуту переважної більшості населення є результатом державного регулювання, а не закономірними наслідками стихійної трансформації капіталізму. Наприклад, такі ознаки соціалізації розподілу доходів протягом другої половини ХХ ст., як зростання купівельної спроможності середньої заробітної плати і частки оплати праці у складі сукупних доходів суспільства, вчений пояснює не закономірним зверненням бізнесу до принципів соціального партнерства, а лише домінуванням політичних партій соціальної спрямованості в політичному житті розвинутих держав, зокрема США. Вирівнювання пропорцій розподілу національного доходу, розширення набору благ, які доходять до кожного пересічного індивіда, збільшення навантаження на заможні верстви населення щодо створення суспільних благ і компенсації провалів ринку, на думку П. Кругмана, є результатом заміщення ринкових механізмів державним регулюванням, що змушує власників засобів виробництва створювати більш сприятливі умови для відтворення особистісного чинника виробництва⁵.

¹ Томас А. Стюарт Интеллектуальный капитал: новый источник богатства организаций / пер. с английского В. Ноздриной. — М.: Поколение, 2007. — С. 124.

² Ерхард Л. Социально-рыночное хозяйство / Мировая экономическая мысль. Сквозь призму веков. В 5 т. / Сопред. научно-ред. совета Г. Г. Фетисов, А. Г. Худокормов, Т. III Эпоха социальных переломов / Отв. ред. А. Г. Худокормов. М.: Мысль, 2005. — С. 233.

³ Якубенко В. Д. Базисні інститути у трансформаційній економіці: Монографія. — К.: КНЕУ, 2004. — С. 34.

⁴ Karl Polanyi. The Self-Regulating Market and the Fictitious Commodities: Labor, Land and Money. In: K. Polanyi. The Great Transformation. N.Y.: Farrar & Rinehart, Inc., 1944, P. 70.

⁵ Кругман П. Кредо ліберала М.: Європа, 2009. — С. 68–75.

Зазначене дозволяє зробити висновок, що навіть найбільш яскраво виражені тенденції трансформації відносин розподілу (зростання рівності у другій третині ХХ ст., гальмування цих процесів і стабілізація пропорцій розподілу доходів в останніх його двох десятиріччях та, нарешті, зростання нерівності й розмивання стандартів соціального забезпечення на початку ХХІ ст.) не мають однозначної трактовки: чи то зростання рівності є закономірним, а події останніх років є тимчасовим явищем адаптації суспільних інститутів, чи то соціальні досягнення другої третини ХХ ст. були лише збігом обставин і не відображають закономірності соціалізації відносин розподілу.

Мета статті — сформулювати теоретичні підходи до вирішення суперечності між соціалізацією розподілу та вимогами підтримання глобальної конкурентоспроможності національного виробництва, на основі аналізу можливостей застосування досвіду європейських країн в державній перерозподільчій політиці України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Завдання цього дослідження вимагають формування цілісного базисного бачення соціалізації розподілу, розуміння місця процесів соціалізації в загальній логіці економічного розвитку. Воно має поєднувати створені теоретичні моделі із результатами систематизації господарських процесів останніх років, відображати результати застосування теоретичних інструментів для пояснення сучасних тенденцій господарської діяльності.

У роботах вітчизняних дослідників, зокрема Ю. Зайцева, соціалізація тлумачиться як процес наповнення приватнокапіталістичної економіки якісно новими елементами, що забезпечують узгодження суспільних і приватних інтересів на засадах солідарності й соціального партнерства^{6,7}.

В економічній енциклопедії С. Мочерний визначає соціалізацію економічних систем як процес поступового еволюційного наповнення підсистем та елементів економічної системи капіталізму соціалістичним змістом⁸. Виділяються також такі складові економічної соціалізації, як соціалізація продуктивних сил, господарського механізму та економічних відносин. У складі продуктивних сил виділяють: а) соціалізацію людини (формування якісно нових рис людини працівника і людини власника); б) соціалізацію науки (формування масштабної сфери наукових досліджень, підпорядкованих потребам широких верств населення); в) соціалізація засобів праці (оновлення концепції створення засобів

праці: від засобів максимізації продуктивності до засобів реалізації і розвитку здібностей людини для збереження її здоров'я та трудового потенціалу, відвернення небезпек та подовження трудового життя); г) соціалізація організації виробництва (перехід від концепції тейлоризму до гуманістичних концепцій організації й мотивації праці, демократизація прийняття управлінських рішень, відмова від жорсткого контролю на користь гармонізації виробничих відносин як запоруки сумлінного ставлення працівників до своїх обов'язків); д) соціалізація поділу праці (збагачення змісту праці, обмеження надмірного подрібнення операцій як чинника проблеми монотонності виробничого процесу).

Виділяють визначення соціалізації на макрорівні (як характеристики суспільних процесів) і на мікрорівні (як характеристики зміни моделей поведінки людини). Наприклад, соціалізація економіки на макрорівні тлумачиться як усупільнення процесів виробництва, розподілу і споживання⁹, а на мікрорівні — як тенденція, а згодом і закономірність, згідно з якою під впливом потреб виробництва значно прискорюється процес засвоєння і використання основними суб'єктами господарювання (у своїх інтересах) специфічної системи знань, норм, цінностей, необхідних для успішного функціонування народного господарства¹⁰. Обидва визначення розкривають аспекти тих самих процесів: формування певних загальносуспільних пропорцій розподілу ресурсів і доходів, правил і норм соціальної взаємодії нерозривно пов'язано зі змінами моделей господарської поведінки суб'єктів економічних відносин.

Наведене дає нам підставу уточнити розуміння соціалізації економіки: це узагальнення складних процесів, що відбуваються у сфері економічної, соціальної, політичної, ідеологічної взаємодії. Соціалізація економіки відображає формування таких пропорцій розподілу ресурсів і доходів, таких інститутів, правил і норм взаємодії економічних суб'єктів, які перетворюють економіку на інструмент поліпшення добробуту широких верств населення.

Процеси соціалізації розподілу стають формою вирішення більш ніж гострої суперечності відповідних відносин. Загальна спрямованість еволюції взаємодії держави, суспільства і бізнесу в сфері перерозподілу доходів й тягаря фінансування витрат на суспільні блага в країнах ЄС викликана необхідністю вирішення таких суперечностей. По-перше, у державному регулюванні — суперечності між необхідністю зростання масштабів держав-

⁶ Зайцев Ю. К. Соціалізація економіки України та системна трансформація суспільства / Київський національний економічний ун-т. — К.: КНЕУ, 2002. — 188 с.

⁷ Зайцев Ю. К. Системна парадигма та аналіз соціального ринкового господарства / Київський національний економічний ун-т. — К.: Чернівці: Золоті литаври, 2000. — 287 с.

⁸ Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т. 3 / Редкол.:... С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. — К.: Видавничий центр «Академія», 2002 — С. 414.

⁹ Зайцев Ю. К., Савчук В. С., Мельник О. М., Малий І. Й., Фукс А. Е. Трансформаційна економіка: навч.-метод. посіб. для самост. вивчення дисципліни / Державний вищий навчальний заклад «Київський національний економічний ун-т ім. Вадима Гетьмана» — К.: КНЕУ, 2008. — С. 117.

¹⁰ Там само. — С. 113.